

Middeleeuwen

Folkerts, Suzan, **Voorbeeld op schrift. De overlevering en toe-eigening van de vita van Christina Mirabilis in de late middeleeuwen** (Dissertatie Groningen 2010, Middeleeuwse Studies en Bronnen 124; Hilversum: Verloren, 2010, 311 blz., ISBN 978 90 8704 167 0).

Christina Mirabilis (ca. 1150-1124) is een heilige die tot de verbeelding spreekt, zowel in de late middeleeuwen als vandaag. Legendarisch zijn haar vlucht pogingen in een oven of in bomen om aan de zondige geur van mensen te ontsnappen. Haar vreemde gedrag wekte bij tijdgenoten zowel bewondering, vrees als afkeer op en vroeg om een verklaring. Thomas van Cantimpré nam acht jaar na haar dood de pen ter hand om de verdediging van Christina op zich te nemen. Hij stelde haar gedrag voor als religieus geïnspireerd en voorzag haar van profetische gaven. Dit leverde deze eenvoudige vrouw uit Sint-Truiden de status van heilige op. Haar voortdurende populariteit dankte ze aan de opmars van de lekenheiligheid in de late middeleeuwen en aan de invloedrijke autoriteit van de auteur van haar levensbeschrijving.

De afgelopen decennia ging de aandacht hoofdzakelijk naar de historiciteit van Christina's leven en de al dan niet gender-gerelateerde typologische kenmerken van haar heiligheid. Suzan Folkerts vertrekt van een ander uitgangspunt en neemt in deze studie de volledige tekstoverlevering van Christina's *vita* onder de loep vanaf het ontstaan ervan in 1232 tot de vijftiende eeuw. Doel van de auteur is de wisselende rol te achterhalen die haar *vita* vervulde in diverse religieuze middens. Het gaat met andere woorden om receptiegeschiedenis. Deze verschuiving van focus leidde tot de vaststelling dat tijdens de late middeleeuwen de klemtoon niet zozeer lag op de vrouwelijkheid van Christina maar wel op haar voorbeeldfunctie als profetische leek. Christina's niet-clericale status had ook als gevolg dat haar levensverhaal niet beperkt bleef tot één

kloosterorde, maar in verschillende religieuze milieus circuleerde. Tot 1375 waren haar lotgevallen overwegend terug te vinden in handschriften die berustten in cisterciënzerabdijen. Tussen 1375-1525 kende haar levensverhaal echter een veel ruimere verspreiding, evenwel nog steeds binnen het mannelijke reguliere religieuze milieu, bijvoorbeeld in priorijen van reguliere kanunniken die aangesloten waren bij het Kapittel van Windesheim, in kartuizen, kruisbroederconventen en dergelijke. Christina lijkt meegezeild te hebben op de gunstige wind van de opwaardering van de lekenheiligheid die vooral tijdens de vijftiende eeuw prominent aanwezig was in de nieuwe of hervormde orden.

Dat in Christina's *vita* de nadruk niet op haar vrouwelijkheid lag, maakte haar levensverhaal acceptabel voor mannelijke religieuzen. Wanneer de verspreiding van haar Latijnse *vita* in kaart gebracht wordt, merken we immers dat het hoofdzakelijk mannen waren die haar levensverhaal lazen of hoorden voorlezen in de refter tijdens de maaltijden. Dit druist in tegen de verwachting dat het beschrijven van de lotgevallen van een vrouwelijke lekenheilige in eerste instantie voor vrouwelijke leken of religieuzen bedoeld was. Hier speelt evenwel het onderscheid tussen Latijnse en volkstalige beschrijvingen van Christina's leven. Deze laatste categorie vinden we in grotere aantallen terug in religieuze vrouwengemeenschappen dan de Latijnse versies.

In hoofdstuk drie wordt dieper ingegaan op de verering van cisterciënzerheiligen binnen en buiten de orde. Ietwat verrassend is daarbij de conclusie dat de ruime verspreiding van levens van enkele twaalfde- en dertiende-eeuwse vrouwelijke heiligen zoals Maria van Oignies niet zozeer te danken was aan de uitdijende verering voor de heilige als persoon, maar dat de reden moet gezocht worden in de hoogstaande kwalitatieve inhoud en opbouw van de *vitae* van deze heiligen. Dit is een fenomeen dat geldt voor vrijwel alle hagiografische teksten in de late middeleeuwen: op enkele uitzonderingen na is er geen band meer

tussen heiligenverering en de verspreiding van het leven van een bepaalde heilige. Met andere woorden: het is niet omdat in de vijftiende eeuw de *vita* van bijvoorbeeld Christina Mirabilis voorkomt in vele handschriften uit het Rijnland dat men ervan kan uitgaan dat er een bloeiende Christina-verering was in deze regio. Zoals Folkerts terecht aanstipt, worden heiligenlevens in de late middeleeuwen gewaardeerd om hun morele voorbeeldfunctie of hun *memoria*-functie. Hagiografie is niet meer het ‘cultuspropagandavehikel’ uit de vroege en volle middeleeuwen.

Als er een woordje van kritiek gegeven moet worden op dit proefschrift, is het dat de rode draad van het boek niet altijd gemakkelijk te volgen is omdat dikwijls zijpaden betreden worden. De klemtoon ligt – te oordelen naar de ondertitel van het boek – op Christina’s leven, maar daarnaast wordt ook de receptiegeschiedenis van vele andere twaalfde- en dertiende-eeuwse lekenheiligen uitgebreid besproken. Het is een medaille met een keerzijde: enerzijds fungeren de dossiers van de andere heiligen als mooi vergelijkingsmateriaal maar anderzijds verliest de lezer af en toe de weg in deze uitweidingen.

Positief is dan weer dat de auteur de virtuele muur sloopt die in de hagiologie nog steeds de volkstalige levensbeschrijvingen scheidt van de Latijnse *vitae*. In de late middeleeuwen evolueert men naar een evenredig aantal hagiografische teksten in de volkstalen en in het Latijn. Dit is onder meer te danken aan de emancipatie van de stedelijke bevolking en de groeiende alfabetisering, ook van vrouwen. Toch houdt in de hagiologie – de wetenschap van het bestuderen van hagiografische teksten – het traditionele onderscheid tussen volkstalige en Latijnse teksten hardnekkig stand. Folkerts maakt korte metten met deze artificiële dichotomie en beschouwt de volkstalige teksten als evenwaardige levensbeschrijvingen, eerder dan als loutere vertalingen van het Latijnse origineel. In bepaalde gevallen, zoals bij Lidwina van Schiedam, was het lange tijd zelfs niet duidelijk in welke richting het vertaalproces verliep: van Latijn naar

Middel Nederlands of net omgekeerd (zie: K. Goudriaan, ‘Het Leven van Liduina en de Moderne Devotie’, *Jaarboek voor middeleeuwse geschiedenis* 6 (2003) 161-236)?

Grondig en analytisch. Dat zijn samengevat twee kernwoorden waarmee de methodiek van Folkerts kan worden samengevat. De handschriften die de *Vita Christinae* bevatten worden nauwgezet onder de loep genomen en geanalyseerd, met aandacht voor alle details, zowel codicologische als linguïstieke. Soms leidt dit tot uiteenzettingen die ietwat lang en moeilijk uitvallen voor een lezer die niet vertrouwd is met laatmiddeleeuwse hagiografie, zoals op de pagina’s 102-116. Maar precies dit oog voor detail wijst op de uitgebreide mogelijkheden die doorgedreven handschriftonderzoek kan opleveren. Laat het voor velen een aanmoediging zijn om de tot op de draad uitgeplozen tekstedities nu maar te laten voor wat ze zijn en weer de bibliotheken in te duiken op zoek naar de handgeschreven bronnen.

VALERIE VERMASSEN, HILLEGEM

Robbe, Joost Roger, *Der mittelniederländische Spiegel onser behoudnisse und seine lateinische Quelle. Text, Kontext und Funktion* (Dissertatie Münster 2009, *Niederlande-Studien* 48; Münster [etc.]: Waxmann, 2010, 468 blz., ISBN 978 3 8309 2345 9).

Het hier te bespreken boek is de handelseditie van het proefschrift van de Belgische germanist Joost Roger Robbe. De auteur is een kind van deze tijd van internationalisering. Hij studeerde in Leuven, gaf Nederlands aan de Deense universiteit in Aarhus en promoveerde op een Middel-Nederlandse tekst aan de universiteit van Münster. Onderwerp van dit boek is een uit de Noordelijke Nederlanden afkomstige Middel-Nederlandse versie van het *Speculum humanae salvationis*, waarvan hij een studie en editie presenteert. De in de